

Kallocain – selvet og Staten

af Merete Bøye

Den svenske digter Karin Boyes dystopiske roman fra 1940, *Kallocain*, udkom i 2021 i en ny, dansk oversættelse. Bogen er blevet kaldt en af de tre største dystopiske romaner, og lige som de to andre: George Orwells *1984* og Aldous Huxleys *Fagre nye Verden*, er Boyes fremtidsroman stadig værd at læse.

Når man læser *Kallocain*, kan man godt få den tanke, at romanen er et skamløst plagiat af *1984*. Imidlertid er Boyes roman skrevet i 1940, mens *1984* først udkom i 1949. Er *1984* da et plagiat af *Kallocain*? Næppe, for bogen blev ikke oversat til engelsk før 1962. Mere sandsynligt er det, at både Orwell og Boye lod sig inspirere af Yevgenij Zamjatin's *Vi* fra 1921. Denne russiske roman, som siges at have lagt grunden for dystopien som genre, beskriver et fremtidssamfund, hvor mennesker er reduceret til tal, og hvor Staten styrer alle detaljer af menneskers liv.

Det er mange ligheder mellem *Vi*, *1984* og *Kallocain* (mere herom senere); men *Kallocain* er også sin egen, og den rummer nogle overvejelser omkring stat og samfund, omkring køn, og omkring menneskets natur, som man ikke finder i de andre to bøger.

BOYE OG IDEOLOGIERNES

Karin Boye befandt sig i sin ungdom på den yderste venstrefløj. Hun var medlem af Uppsala-afdelingen af det internationale socialistiske studenterforbund *Clarté* og i det hele taget meget politisk aktiv. Hun skrev artikler til tidsskriftet *Clarté*, hvor hun skarpt kritiserede kapitalismen og bl.a. fremhævede sovjetiske uddannelsesreformer som forbilledlige. Men efter en rejse til Sovjetunionen i 1928 ophørte hendes engagement i *Clarté*, og hun markerede sig nu som kritiker af Stalins udrensninger og Moskvaprocesserne. Hendes udvikling er så vidt parallel med både Zamjatin og Orwell, som begge lagde ud med at tilslutte sig kommunismen, men lagde afstand til den efter at have stiftet nærmere bekendtskab med dens konsekvenser.

Boyes inspiration til det dystopiske samfund i *Kallocain* var dog ikke kun hentet fra Sovjet. Hun opholdt sig i Berlin i 1932-33 og fik her indsigt i nazismen, som hun tog afstand fra. I *Kallocain* kommer kritikken af totalitære systemer i almindelighed stærkt til udtryk. Ligesom det også er tilfældet med Orwells *1984* er det ikke gennemskueligt, hvilken af det tyvende århundredes to store totalitære ideologier, der har leveret mest inspiration til beskrivelsen af samfundet i *Kallocain*, og det ligger der en pointe i. De dystopiske træk er de samme ved såvel nazismen som kommunismen: ensretningen, indoktrineringen, forfølgelsen af anderledes tænkende, undertrykkelsen, overvågningen og åndløsheden.

LEO KALL

Ligesom *1984* foregår *Kalloccain* i en nær fremtid i forhold til affatningstidspunktet (undertitlen til bogen er ”en roman fra det 21. århundrede”), hvor verden er inddelt i nogle få store stater som konstant er i krig med hinanden – vi hører om Verdensstaten og Universalstaten, men det røbes ikke, om der findes flere stater end dem. Ligesom i *1984* lever man med konstant overvågning fra kameraer og mikrofoner (”politijet” og ”politøret”), som er installeret i alle værelser i alle lejligheder. Også ligesom i *1984* våger folk på hinanden, og det er helt normalt, at ægtefæller angiver hinanden til Staten.

I *1984* er forkerte tanker forbudt. Så langt er man ikke helt kommet i *Kalloccain*, men man arbejder på sagen, og det er her, vores hovedperson og jeg-fortæller, Leo Kall, kommer ind i billedet.

Romanen skal forestille at være Leo Kalls dagbog. Han er en dygtig og ambitiøs kemiker, som bor i Verdensstaten i Kemiby 4 sammen med sin hustru Linda og deres to yngste børn, Maryl og Laila. Den ældste søn, Ossu, er flyttet hjemmefra, for han er otte år og for længst placeret i en af Statens børnelejre, hvor han bliver opdraget til at blive en god ”medsoldat”, som borgerne i Verdensstaten kalder hinanden. De andre børn ser Linda og Leo kun ved aftensmåltidet, da de om dagen befinder sig på ”børneetagen”, mens de voksne er på arbejde, og om aftenen bliver passet af den allestedsnærværende ”hushjælp”, der også har funktion af spion for Staten. Fire-fem aftner om ugen er Linda og Leo kommanderet ud i forskelligt statsligt ordineret ærinde, det kan være militære opgaver, overvågning af fester eller fornuftige foredrag om, hvordan man tjener Staten bedst. I Verdensstaten er det (ligesom i Zamjatins *Vi*) ubestrideligt, at menneskene er til for Statens skyld og ikke omvendt.

KALLOCCAIN

Leo Kall har nu opfundet et helt nyt stof, som han ubeskedent opkalder efter sig selv: kall-ocain. Det har den egenskab, at det kan få folk til at røbe deres inderste hemmeligheder, og derfor har det uvurderlig værdig for Staten som et sandhedsserum, man kan bruge ved forhør af mistænkte. Kall bliver straks sat til at teste stoffet på såkaldt ”menneskeligt materiale”, dvs. levende mennesker, under overvågning af sin nærmeste foresatte, den underlige og reserverede Edo Rissen, som Leo Kall hemmeligt er vred på, fordi han konstant irriterer ham med spørgsmål, der får Kall til at tænke over, om det egentlig er rigtigt, at menneskene blot er til for Statens skyld. Disse spørgsmål gærer i Leo Kalls sind, indtil han selv begynder at tvivle på, at det statslige fællesskab er meningen med menneskers liv.

Kall beskriver kalloccain som et middel, der kan få ethvert menneske til at afsløre de hemmeligheder, som det tidligere har tvunget sig selv til at tie om af skam eller frygt. Han mener altså, at stoffet er som en slags ”skammerblik” (jf Lene Kaaberbøls ungdomsbogserie, *Skammerens Børn*), og han forestiller sig, at de ”medsoldater”, der vil blive injiceret med en kalloccainsprøjte, vil fortælle om alle de statsfjendtlige tanker, de måtte gå rundt med i deres

hoveder, fordi han antager, at det er det, hans ”medsoldater” vil skamme sig mest over. Kallocaïn er altså ikke bare et klassisk sandhedsserum, som får folk til at svare ærligt på spørgsmål. Det er et euforiserende stof, som får folk til at lukke op for dybder i deres indre, som (for de flestes vedkommende) har været lukket af i hele deres liv. Og denne egenskab ved kallocaïnet viser sig senere at være et tveægget sværd. For det er testpersonernes dybeste længsler, som stoffet lukker op for, og efter virkningen af kallocaïnet er udløbet, vedbliver forsøgspersonerne at være forandrede af de ting, de har indrømmet – ikke kun for Leo Kall eller forhørslederen, men i høj grad også for sig selv – under deres rus. De opdager simpelthen, at de har et selv. Og det var faktisk ikke meningen, for individualitet er naturligvis stærkt uønsket i Verdensstatens homogene myretue.

MENNESKELIGT MATERIALE

Bogen rummer beskrivelser af mange tests med kallocaïn. Det ”menneskelige materiale” viser sig snart at være mange forskellige individer med forskellige personligheder, drømme og håb – og med forskellige moralske standarder, og forskellige opfattelser af, hvad man bør skamme sig over, og hvad man bør stræbe efter. Det viser sig også, at flere af dem har noget til fælles: en længsel efter et eller andet udefinerligt, som Staten ikke kan give dem. Det er i beskrivelsen af denne udefinerlige fælles længsel, som deles af så mange dybt forskellige individer, at *Kallocaïn* for alvor skiller sig ud fra de andre dystopiske romaner, og bliver sin egen.

Der er flere interessante kvindeskikkelser i *Kallocaïn*. Romanen er blevet kaldt et feministisk værk, og det er den på sæt og vis, men romanen bærer også præg af en vis pessimisme på kvinddekønnets vegne. I Verdensstaten er der udbredt ligestilling, men den er kommet med en pris. Alle har arbejde, både kvinder og mænd, og vi hører om flere kvinder, der bestrider topposter (hvilket har været usædvanligt på bogens affattelsestidspunkt), uden at Leo Kall lader til at studse det mindste over dette.

Er *Kallocaïn* feministisk, så er den det dog ikke på den måde, hvor man bare ønsker sig, at kvinder skal være lige så ambitiøse og udadvendte som mænd, så der kan komme til at være lige så mange kvindelige direktører og ministre som mandlige. Karin Boye ønsker snarere at advare imod udslettelsen af det særligt kvindelige og at fremhæve vigtige træk ved kvindekønnet: moderligheden og evnen til at føde børn.

Linda Kall er en lydig soldat, og da hun første gang bliver gravid, glæder hun sig til at levere en ny lille soldat til verdensstaten som den fødmaskine, hun har lært, at hun er. Hun håber dog, det bliver en dreng, for selvom det hedder sig, at mænd og kvinder er lige, så indrømmer hun dog – efter at være blevet injiceret med kallocaïn – at hun synes, at mændene er bedre til næsten alt, og de er i særlig grad bedre soldater, end kvinder er. En gang vil man sikkert helt kunne undvære kvinder, tænker hun. Hvis man finder på en måde at løsrive livmoren fra resten af kvinden, så kan man bare beholde babycontaineren og smide resten af

kvindekroppen ud. (Denne vision kan Karin Boye meget vel have fundet inspiration til i Aldous Huxleys *Fagre nye Verden* (1931) hvor børn kommer til verden i ”flasker” på udklækningsfabrikker i stedet for gennem en mor.)

DET ORGANISKE OG DET ORGANISEREDE

Da Linda har født sin søn, opdager hun imidlertid, at han er et selvstændigt selv med træk fra både hende og Leo. Han er noget andet og mere end en medsoldat, han er hendes søn. Da hun får sit andet barn, en pige, går det op for hende, at også piger har personligheder, at de er andet og mere end fødemaskiner, og at de sågar er andet og mere end små synteser af deres forældre. Da hun får sit tredje barn, også en pige, begynder hun at opfatte selve det at føde som noget særligt, nærmest helligt. Det at være mor er noget menneskeligt, noget der skaber en anden sammenhæng mellem mennesker end den sammenhæng, medsoldaterne er indsat i i kraft af, at de er celler i Statens krop. Hun filosoferer over den organiske sammenhæng mellem mennesker og drømmer om ”et samfund af mødre” – mænd eller kvinder, det er ligemeget. (Dette er skrevet i 1940, og det kan ikke sammenlignes med den moderne påstand om, at mænd kan føde børn. Sådant kunne man ikke tænke i 1940, ikke engang som nytænkende feminist.) Ud af sammenhængen er det klart, at det ”at være mor” og det ”at føde” skal forstås som et billede på, at alt liv hænger sammen i en organisk sammenhæng – alt liv fødes af noget andet levende, og det hele hænger sammen, som grene på et træ, der har rødder, som henter saft op fra et mystisk, ukendt sted. En af romanens tilbagevendende pointer, som gennemsyrrer hele fortællingen, er netop denne modsætning mellem hvad Karin Boye kalder det organiske og det organiserede.

Det, der skal frelse menneskene, er en tilbagevendende til de dybe, mystiske rødder, som binder mennesker sammen i ”et andet fællesskab”, som er helt forskelligt fra Statens ”fornuftige” og ”organiserede” fællesskab. Det er uforklarligt, hvad dette ”andet fællesskab” bygger på, men det føles virkeligt og naturligt, i modsætning til det statsligt organiserede fællesskab. I ”det andet fællesskab” er man knyttet sammen som individer – som forskellige, levende blade på et evigt voksende træ, i stedet for som mursten, der er bundet sammen af statens mørtel. En af de kvinder i bogen, der får kallocaïn, røber i sin rus, at hun er med i en klub, der mødes indimellem, bare for at være sammen i sådan et organisk fællesskab. Hun siger: ”I (altså Statens medsoldater) bygger udefra, vi opbygges indefra. I bygger med jer selv som sten og falder sammen udefra og ind. Vi opbygges indefra som træer, og broer vokser ud mellem os, som ikke er død materie eller død tvang. Fra os går det levende ud. I jer går det livløse ind.”

EN SAMMENLIGNING

Kallocaïn er, som nævnt, blevet kaldt én af de tre største dystopier. Disse tre store dystopier har en del tilfælles. Der lader til at være nogle tendenser, som både Huxley, Boye og Orwell har set, og som de alle tre vil advare os imod. Alle temaerne findes desuden i den bog, der anses for at være de tre romaners fælles inspirationskilde (selvom Huxley hårdnakket nægtede

at have læst den, inden han skrev *Fagre nye Verden*), Zamjatins *Vi*.

1. I alle tre dystopier er der meget store stater. I *Fagre nye Verden* er hele verden én stor stat. I *Kallocain* og *1984* er verden inddelt i hhv. to og tre store stater, som er i evig krig, men som – i hvert fald i *Kallocain* – regeres efter cirka samme totalitære og kollektivistiske principper. I alle tre bøger har Staten opnået næsten total kontrol med borgerne.

2. Privat ejendom er stort set afskaffet. I *Kallocain* og *1984* er den private ejendomsret meget begrænset. I *1984* er der mangel på alt, alt er rationeret. I *Fagre nye Verden* mangler folk ikke noget. Nogle er rige, andre fattige, men de er alle sammen glade, for det er de konstrueret og konditioneret til, allerede da de blev designet på udklækningsanstalten.

3. Overvågning. I *1984* er der overvågning over alt, for Partiet stoler endnu ikke 100% på borgerne. I *Kallocain* lever illusionen om overvågning, men i virkeligheden er det de enkelte medsoldater, der angiver hinanden. Staten stoler på, at borgerne nok selv skal overvåge hinanden. I *Fagre nye Verden* overvåges kun børnene. Genetikken, Pavlov og det euforiserende stof soma sørger for, at de er programmeret til at være lykkelige borgere, inden de træder ud i voksenlivet.

4. Indoktrineringen fra den tidligste barndom og afskaffelsen af familien. I alle bøgerne bliver børnene fjernet fra forældrenes indflydelse. Det er Staten, ikke forældrene, der opdrager børnene. Børnene er Statens ejendom. I *Kallocain* skammer Linda sig over at sige ”mit barn”, for barnet er jo Statens medsoldat. I *Fagre nye Verden* får folk kvalmefornemmelser af at sige ordene ”far” og ”mor”. Det at føde forbindes med noget ulækkert.

5. Udslettelsen af selvet og ensliggørelsen af menneskesindene. I takt med at Staten bliver større, bliver mennesket mindre frit og mindre værd. Dette tema ses i alle de tre store dystopiske romaner.

6. Unaturliggørelsen af kønsakten er fælles for alle bøgerne – enten det er ved at gøre den til et spørgsmål om ren og skær forplantning (som i *Kallocain* og *1984*) eller ved at afskaffe kærligheden mellem mand og kvinde, så sex bliver til ren adspredelse (som i *Fagre nye Verden* og *Vi*.)

7. Undertrykkelsen af det naturlige. I *Kallocain* og *1984* er menneskene nødt til hele tiden at tænke over, hvad de gør og siger. Hvis de blot agerer naturligt, kan det opfattes som statsfjendtligt. I *Fagre nye Verden* er mennesker ikke længere en del af naturen – medmindre de lever som de vilde – de bliver ikke født og opdraget, men produceret og konditioneret. I alle bøgerne er mennesket ophørt med at være Guds skaberværk og overgået til i stedet at være Statens produkt. *Kallocain* er den af romanerne, der tydeligst gør dette til tema og sætter ord på det: ”det organiske” versus ”det organiserede”.

8. Åndløsheden. I disse rammer er der ikke plads til ånd. *Kallocain* og *1984* beskriver samfund, hvor følelser og individuel tankegang er uønsket. I *Fagre nye Verden* er mennesket er bare et hedonistisk, forbrugende dyr. Ligesom i *Kallocain* er samfundet i *Fagre nye Verden*

reduceret til en myretue. En smuk, ren, rig, effektiv, gudløs, åndløs myretue.

Kallocains påstand er, at jo mere magtfuld, Staten bliver, des mindre værd bliver de enkelte mennesker, som Staten består af. Bogen vil det samme som myten om Babelstårnet, nemlig advare om, at det ikke er meningen med mennesker, at de skal udlette deres individuelle forskelle og personligheder for at bygge et koldt og hårdt fællesskab. Ikke alt fællesskab er livgivende. Og sandt, organisk fællesskab kan ikke tvinges frem med vold og censur.

Året efter udgivelsen af *Kallocain* tog Karin Boye sit eget liv. Hun blev 41 år gammel.